SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
SLOVAK ETHNOLOGY

2
60 • 2012

ISSN 13335-1303
EV 3355/09
MIČ 49 616
Cena 2,50 €

Z OBSAHU

SALNER, Peter: Rabín Chatam Sofer (1762 – 1839)
SOUKUPOVÁ, Blanka: Poměr státu a veřejnosti k osudu synagog, židovských hřbitovů, a dalších židovských budov v českých zemích po šoa (léta 1945 – 1956)
NOVOTNÁ, Hedvika: Kontexty konstrukce minulosti na příkladu interpretací holocaustu v českých zemích
BUMOVÁ, Ivica: Židia – spoločnosť – politika (Slovensko 1945 – 1948)
BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava
VRZGULOVÁ, Monika: Listovanie v pamäti

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS (SLOVAK ETHNOLOGY) vychádza päťkrát ročne v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvé štyri čísla každého ročníka sú v slovenskom jazyku, piate číslo je v anglickom jazyku.
Slovenský národopis prezentuje výsledky výskumu v oblasti etnológie, kultúrnej/sociálnej antropológie a príbuzných disciplín. Príspevky uverejnené v časopise sú teritoriálne orientované na územie Slovenska a región Strednej Európy, zamerané sú na analýzu sociálnych javov založenú na dátach získaných prostredníctvom terénneho výskumu. Redakcia časopisu preferuje príspevky analytického, teoretického alebo syntetizujúceho charakteru, ktoré prispievajú k aktuálnym diskusiám v sociálnych vedách. Tematicky je časopis zameraný najmä (nie však výhradne) na etnický, kultúrny a historický vývin v Strednej Európe, na sociálne a kultúrne aspekty ekonomickej a politickej transformácie, na modernizačné procesy v urbánnom i rurálnom prostredí, na etnickú a menšinovú problematiku, na problémy kultúrneho dedičstva v európskom kontexte, ako aj na dejiny spoločenskovedných disciplín. Okrem problémovo orientovaných vedeckých štúdií časopis uverejňuje tiež materiálové štúdie, recenzie a anotácie kníh, rozhovory, diskusné príspevky a správy o dianí v sociálnych vedách.
Časopis poskytuje priestor na diskusie o kľúčových problémoch v sociálnych vedách, ako aj na kritické komentáre k publikovaným príspevkom. Uverejnené štúdie prešli obojstranne anonymným oponentským konaním, oponenti sa vyberajú z medzinárodného okruhu odborníkov.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Gabriela Kiliánová

HOSŤUJÚCI REDAKTOR
Peter Salner

REDAKCIA
Tatiana Podolinská
Vladimír Potančok

JAZYKOVÉ KOREKTÚRY
Zora Vanovičová (slovenčina)
Ruth Zorvan (angličtina)

PREKLADY
John Minahane

GRAFICKÁ ÚPRAVA A PRÍPRAVA DO TLAČE
Eva Kovačevičová-Fudala

REDAKČNÁ RADA
Marta Botíková, Dušan Deák, Ľubica Droppová, Hana Hlôšková, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR), Iveta Zuskinová

REDAKČNÝ OKRUH
Regina Bendix (Georg August University of Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University of Poznań, Poland), Ingrid Slavec Gradišnik (Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenia), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimir Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig Maximilian University of Munich, Germany), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Helena Wulff (University of Stockholm, Sweden), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia)

OBÁLKA
Otvorenie Mauzólea Chatama Sofera v Bratislave v roku 2002 (Foto: archív ŽNO Bratislava)
Otvorenie Židovského komunitného múzea v Bratislave v roku 2012 (Autor fotografie: Michal Pisklák)

Slovenský národopis č. 2/2012 vyšiel ako výstup projektu VEGA 2/0099/11
s názvom Adaptácia obyvateľov mesta v procesoch spoločenských zmien

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS SLOVAK ETHNOLOGY 2 60 • 2012

OBSAH

EDITORIAL

SALNER, Peter: Editorial • 115

ŠTÚDIE

SALNER, Peter: Rabín Chatam Sofer (1762 – 1839) • 117

SOUKUPOVÁ, Blanka: Poměr státu a veřejnosti k osudu synagog, židovských hřbitovů, a dalších židovských budov v českých zemích po šoa (léta 1945 – 1956). Rekonstrukce na základě vybraných pramenů i odborné literatury • 133

NOVOTNÁ, Hedvika: Kontexty konstrukce minulosti na příkladu interpretací holocaustu v českých zemích • 151

BUMOVÁ, Ivica: Židia – spoločnosť – politika (Slovensko 1945 – 1948) • 165

MATERIÁLY

BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava • 175

ESEJ

VRZGULOVÁ, Monika: Listovanie v pamäti. Metóda oral history v mojom profesnom živote • 187

ROZHĽADY – SPRÁVY – GLOSY

Zomrel Ján Komorovský, zakladateľ vedeckého štúdia náboženstiev na Slovensku (Milan KOVÁČ) • 194

Jubileum PhDr. Zity Škovierovej, CSc. (Magda PARÍKOVÁ) • 197

60. výročie založenia Ústavu slovinského národopisu ZRC SAZU v Ľubľane a medzinárodná vedecká konferencia Tradícia a kultúrne dedičstvo: výzvy kreativity a performancie (Gabriela KILIÁNOVÁ) • 199

Medzinárodná konferencia v Budapešti Vizuálne stretnutie s inakosťou: zobrazovania stredovýchodných a juhovýchodných Európanov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia (Zuzana PANCZOVÁ) • 203

Vedecký seminár „Viditeľná i skrytá... Česko (moravsko)-slovenská hranica v 20. storočí" (Katarína POPELKOVÁ) • 206

Na cestách za poznaním (Konferencia Etnológia bez hraníc, Cieszyn, Poľsko, Študentské antropologické fórum, Praha, Česko) (Linda ŠIMEKOVÁ) • 207

CETART – Centrum etnografie a umenia (Margita JÁGEROVÁ) • 209

Konferencia o ľudovom poznaní v Bratislave (Magdaléna KUSÁ) • 212

Cena Andreja Kmeťa a titul Múzeum roka 2011 (redakcia) • 213

Cena Jána Komorovského (Tatiana PODOLINSKÁ) • 214

Otvorenie Židovského komunitného múzea v Bratislave (Peter SALNER) • 216

RECENZIE – ANOTÁCIE

Peter Salner (Ed.): Premeny židovskej identity po holocauste (Magdaléna KUSÁ) • 217

Hugo Gold (Ed.): Židia v Bratislave (Igor THURZO) • 219

Alžběta Turková: Židovská teologie a holocaust (Peter SALNER) • 220

Alexander Robert Neurath: Bratislava Pressburg Pozsony: Jewish Secular Endeavors (Soňa GYÁRFÁŠ LUTHEROVÁ) • 221

Dana Veselská: Nechť mu Bůh dá vyrůst.

Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (Peter SALNER) • 223
Juraj Podoba: Vývoj staviteľstva a spôsobu bývania v dedinskom prostredí v 20. storočí (Jiří LANGER) • 224
Danka Moravčíková: Vidiecke obce v podmienkach transformácie (Veronika MEZEIOVÁ) • 229
Jiří Škabrda: Holašovice. Vesnická památková rezervace (Igor THURZO) • 231
Jiří Pajer: Novokřtěnecké fajánse z Moravy 1593 – 1620 (Marta PASTIERIKOVÁ) • 232
Milina Sklabinská, Katarína Mosnáková: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry (Ján BOTÍK) • 234
Pavol Rohárik: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku, II. a III. časť (Ivor RIPKA) • 235

CONTENTS

EDITORIAL

SALNER, Peter: Editorial • 115

ARTICLES

SALNER, Peter: Rabbi Chatam Sofer (1762 – 1839) • 117
SOUKUPOVÁ, Blanka: Attitudes of the State and the Public Towards the Fate of Synagogues, Jewish Cemeteries and Other Jewish Buildings in the Czech Lands After the Shoa (1945 – 1956). Reconstructions Based on Selected Sources and Scholarly Literature • 133
NOVOTNÁ, Hedvika: Contexts for the Construction of the Past, Exemplified by Interpretations of the Holocaust • 151
BUMOVÁ, Ivica: Jews – society – politics (Slovakia 1945 – 1948) • 165

RESEARCH REPORT

BUČKA, Peter: The Makkabea Bratislava Sports Club • 175

ESSAY

VRZGULOVÁ, Monika: Leafing Through Memory. The Oral History Method in My Professional Life • 187

NEWS

Ján Komorovský, founder of the academic study of religions in Slovakia, has died (Milan KOVÁČ) • 194
Jubilee of PhDr. Zita Škovierová, CSc. (Magda PARÍKOVÁ) • 197
60th Anniversary of the Foundation of the Institute of Slovenian Ethnology (ZRC SAZU) in Ljubljana, and the International Academic Conference "Tradition and Cultural Heritage: the Challenges of Creativity and Performance" (Gabriela KILIÁNOVÁ) • 199
International Conference in Budapest: Visual Encounters with Alterity: Representing East-Central and South-Eastern European in the Nineteenth Century and the First Half of the Twentieth Century (Zuzana PANCZOVÁ) • 203
Academic Seminar "Visible and Concealed... The Czech (Moravian) – Slovak Border in the 20th Century" (Katarína POPELKOVÁ) • 206
On the Roads to Knowledge (Conference "Ethnology Without Borders", in Cieszyn, Poland, Student Anthropological Forum, Prague, Czech Republic) (Linda ŠIMEKOVÁ) • 207
CETART – Centre of Ethnography and Art (Margita JÁGEROVÁ) • 209
Conference on Folk Knowledge in Bratislava (Magdaléna KUSÁ) • 212
Andrej Kmeť Prize and Title of Museum of the Year 2011 (redakcia) • 213
Ján Komorovský Prize (Tatiana PODOLINSKÁ) • 214
Opening of Jewish Communal Museum in Bratislava (Peter SALNER) • 216

BOOK REVIEWS/REVIEW ESSAYS

Peter Salner (Ed.): Premeny židovskej identity po holocauste (Magdaléna KUSÁ) • 217
Hugo Gold (Ed.): Židia v Bratislave (Igor THURZO) • 219
Alžběta Turková: Židovská teologie a holocaust (Peter SALNER) • 220
Alexander Robert Neurath: Bratislava Pressburg Pozsony: Jewish Secular Endeavors (Soňa GYÁRFÁŠ LUTHEROVÁ) • 221
Dana Veselská: Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (Peter SALNER) • 223
Juraj Podoba: Vývoj staviteľstva a spôsobu bývania v dedinskom prostredí v 20. storočí (Jiří LANGER) • 224
Danka Moravčíková: Vidiecke obce v podmienkach transformácie (Veronika MEZEIOVÁ) • 229
Jiří Škabrda: Holašovice. Vesnická památková rezervace (Igor THURZO) • 231
Jiří Pajer: Novokřtěnecké fajánse z Moravy 1593 – 1620 (Marta PASTIERIKOVÁ) • 232
Milina Sklabinská, Katarína Mosnáková: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry (Ján BOTÍK) • 234
Pavol Rohárik: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku, II. a III. časť (Ivor RIPKA) • 235

EDITORIAL

Zatiaľ čo (Česko)Slovensko spája svoje historické medzníky často s rokmi, ktoré končia osmičkou, v dejinách židovskej komunity na Slovensku, ale aj za jeho hranicami, zohráva takúto osudovú úlohu skôr číslica 2.

Tento rok si pripomíname 250. výročie narodenia jednej z najvýznamnejších osobností ortodoxného judaizmu, rabína a rabínskeho sudcu, učiteľa, komentátora Tóry a Talmudu, ale aj básnika a človeka so zložitými životnými osudmi Chatama Sofera (nar. 24. 9. 1762 vo Frankfurte nad Mohanom). Väčšiu časť svojho aktívneho života (33 rokov) strávil vo funkcii hlavného rabína Bratislavy, odkiaľ svojou mnohostrannou činnosťou ovplyvnil (a dodnes ovplyvňuje) tradičnú židovskú komunitu. V roku 1942 sa začala likvidácia starého židovského cintorína, kde je pochovaný, a určite len zhodou okolností bola dramatická a etnologicky nesmierne zaujímavá rekonštrukcia tohto pútnického miesta veriacich Židov ukončená práve pred desaťročím, v júni 2002.

Spomínaný rok 1942 sa uvádza aj v iných, ešte oveľa tragickejších súvislostiach: 25. marca odišiel zo Slovenska prvý transport do koncentračných táborov v Poľsku. Vtedy a tam sa začala cesta smrti, na ktorú sa počas niekoľkých mesiacov nedobrovoľne vydalo takmer 60 000 Židov. Z hľadiska doby bol tento exodus legitímny. Odobril ho Ústavný zákon číslo 68 o vysťahovaní Židov, ktorý osobne považujem za najlepší dôkaz o charaktere režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945. Prvý paragraf konštatoval, že „Židov možno vysťahovať z územia Slovenskej republiky", zatiaľ čo tretí zdôraznil, že majetok týchto ľudí prepadá v prospech štátu. Zákon prijal slovenský snem 15. mája 1942, teda v čase, keď veľká časť „vysťahovalcov" už opustila územie Slovenska a mnohí z nich odišli z tohto sveta.

Všetky uvedené, ale aj ďalšie jubileá (vyhostenie Židov z Anglicka v 13. storočí či zo Španielska v 15. storočí pripadlo na roky končiace dvojkou) inšpirovali redakciu Slovenského národopisu, aby vypísala výzvu na tému Kultúra a spôsob života židovskej komunity na Slovensku. Vyšla v čísle 2/2011 a my sme so záujmom, zvedavosťou, ale aj obavami očakávali, čo sa objaví na redakčnom stole. V dôsledku doterajšieho stavu výskumu existovala (nie celkom nereálna) možnosť, že záujem prevýši rozsah čísla. Hrozila aj opačná alternatíva, že totiž príspevkov príde málo, prípadne budú tematicky jednostranne zamerané na niektoré obdobie (holokaust) či témy.

Výsledok musia posúdiť v prvom rade čitatelia. Podľa môjho názoru súbor štúdií, ktoré má redakcia k dispozícii, odráža skutkový stav výskumu na Slovensku. Záujem existuje, bádanie je však tematicky aj inštitucionálne roztrieštené, takže výsledky od-

rážajú skôr orientáciu jednotlivcov než systematický zámer vedných odborov a inštitúcií. Hoci aj na Slovensku existujú jednotlivé špičkové diela (spomeniem monografiu Z. Kyselicovej Život je výhodná kúpa či reprezentatívnu Synagogue Architecture in Slovakia od M. Borského), nemení to nič na skutočnosti, že prakticky absentuje vedecký výskum materiálnej kultúry. Je to určitým spôsobom paradox, pretože práve v tejto sfére je ťažisko aktivít Múzea židovskej kultúry SNM, ktoré je na Slovensku jediným pracoviskom špecializovaným na židovskú problematiku. Sústreďuje sa však najmä na muzeálne aktivity. Možno so zvedavosťou očakávať, čo v tomto smere prinesie Židovské komunitné múzeum, ktoré sa zameriava na dejiny a súčasnosť bratislavského židovstva. Slávnostne ho otvorili v júni 2012 v priestoroch bratislavskej synagógy.

Z historického hľadiska sa potvrdzuje prevládajúca orientácia na holokaust, najmä však na analýzu jeho dôsledkov. V spektre prác sú len dve zamerané na staršie obdobia. V prvej z nich si P. Salner všíma život a dielo Chatama Sofera, zatiaľ čo v druhej P. Bučka podrobne mapuje dejiny športového klubu SK Makkabea Bratislava od jeho začiatkov v roku 1912 až po vynútený zánik. Táto materiálová štúdia obsahuje množstvo nových zaujímavých poznatkov, ktoré spochybňujú známu tézu, že Židia nepatria na športoviská, ale do kaviarne...

Už som spomenul, že najväčší záujem vyvolalo obdobie po holokauste. V tomto bloku nájdeme poznatky nielen zo Slovenska, ale aj z územia Českej republiky. Ivica Bumová vo svojej historicko-etnologickej analýze vzťahov slovenskej spoločnosti k preživším v rokoch 1945 – 1948 sústredila bohatý dobový (najmä archívny) materiál, ktorý narúša mnohé doterajšie stereotypné predstavy o tejto problematike bezprostredne po holokauste. Hedvika Novotná sa snaží identifikovať rámce, v ktorých sa formujú interpretácie židovskej minulosti po holokauste. Jej kolegyňa Blanka Soukupová si všíma na príklade židovských sakrálnych objektov (najmä synagóg a cintorínov) nielen ich osudy, ale zároveň charakterizuje vzťah moci k židovskej komunite.

Holokaust inšpiroval aj (seba)reflexiu Moniky Vrzgulovej. Pri svojej práci na projekte Osudy tých, ktorí prežili holokaust bola priamo konfrontovaná s tým, čo títo ľudia zažili. Zároveň sprostredkúva tieto poznatky (a pocity) ďalším generáciám v rámci vzdelávacích procesov na rôznych stupňoch škôl. Vo svojej eseji sa pokúša sumarizovať skúsenosti, zážitky a pocity. Podobná sebareflexia (súkromná alebo publikovaná) predstavuje fenomén, ktorý podľa môjho názoru tvorí dosiaľ nedostatočne ocenenú súčasť etnologickej praxe.

Obsah čísla dopĺňa niekoľko recenzií kníh so židovskou tematikou. Ako celok teda toto číslo časopisu Slovenský národopis nepredstavuje prierez širokým spektrom problematiky na Slovensku (a už vôbec nie v širšom meradle). Veríme však, že bude podnetom pre ďalších autorov a prinesie tak inšpiráciu pre nové diela a poznatky o židovskej kultúre, jej dejinách a spôsobe života. Ak sa to podarí, výzva naplnila svoj cieľ.

PETER SALNER

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied
Adresa redakcie:
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, Ltd.
P.O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia
e-mail: sap@sappress.sk

Tlač: ETERNA Press, s.r.o.

Elektronická verzia prístupná na:
http://www.sappress.sk
http://www.uet.sav.sk/slovenskynarodopis.htm
Registračné číslo: 7091

SLOVAK ETHNOLOGY
Journal of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 60, 2012, Number 1
Address of the Editorial Office:
Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia, e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Distributed by:
Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia, e-mail: sap@sappress.sk
and
SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

© Ústav etnológie SAV, 2012

NÁRODOPIS
ETHNOLOGY

SLOVENSKÝ
SLOVAK